

РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ

**СЕМАНТЕМА ДУХОВНОГ ЗАВЈЕШТАЊА
ЊЕГОШЕВОГ КАО ТЕКСТОЛОШКИ
ПРОБЛЕМ**

1. *Тесџаменџ* Петра II Петровића Његоша, из кога ми издвајамо *Духовно завјештање* као пјесму слободног стиха, а строге строфичке структуре, прецизније: циклус састављен од двије пјесме без наслова са заједничким мотом, књижевно дјело највише умјетничке вриједности, имао је веома необичну судбину. Њега нема у бројним издањима Његошевих *Целокућних дела* у седам томова, од другог до шеснаестог (прекомпонованог, у четири тома, у коме је враћен ијекавски наслов првог издања), није га било ни у четвртом издању, па тако није доспио ни у *Речник Њеџошева језика*, према коме је то лексикографско дјело рађено, а Стевановић га није накнадно укључио у корпус, као што је то урадио с *Биљежницом* у цјелини.

Од издања Његошевих дјела прије Другог свјетског рата, *Тесџаменџ* је објављен само у другом издању *Целокућних дјела* која је приредио Данило Вушовић [Вушовић 1936: 829–830]. Вушовић је *Тесџаменџ* приређивао према тексту који је објавио Душан Вуксан, али у Вуксановом тексту није био коректно пренесен оригинал. У Вушовићевом издању погрешно пише да је Вуксанова публикација из 1926. године.

Тесџаменџ је затим објављен у првом издању *Целокућних дјела* у девет књига, у трећем тому преписке, али не у основном дијелу него у оквиру напомене уз пропратно писмо које је Његош упутио Јеремији Гагићу у Дубровник (Његош 1955: 605–606). Текст у том издању је коректно пренесен савременом графичком, а приложен је и црно-бијели снимак, али на сасвим другом мјесту (Његош 1955: 512/513).

Сматра се да је издање према оригиналу објавио Душан Вуксан у *Ловћенском одјеку* (Вуксан 1925: 166–169 (*Тестаменати* је на стр. 168–169)). Због наводне нечитљивости оригинала, као и његови претходници, Вуксан се потпомагао неким преписом, мада то изричито не каже, само је из оригиналног текста пренио варијанте које је Његош у рукопису прецртао. До овог закључка долазимо на основу првог пасуса Вуксановог чланка: „Тестамент Владике Рада много је пута штампан и прештампаван, али ваљда, ниједан није преписан с оригинала, већ с онога преписа, који је дат Гагићу, како то г. д-р Л. Томановић изреком спомиње.

[...] Међутим, ја сам у Дворској Архиви нашао оригинал – или боље рећи, првобитни текст Владичина тестамена, који је он написао својом руком. Поред овога оригинала има у Архиви и један препис, па, ако је ко и одавље преписивао тестаменат, сигурно га је преписао из овога преписа, јер се оригинал тешко чита ради ситног Владичиног писма, а и ради слабе артије (плаве), по којој се мастило разлијевало (Вуксан 1925: 166).

– Нема сумње да је исто то чинио и сам Вуксан.

Ни варијанте које је Његош у рукопису прецртао Вуксан, међутим, или није без грешке пренио, или их није до краја прочитао, или их је на погрешном мјесту фуснотом прикачио, што смо подробно описали у критичком издању *Биљежнице*. Много су теже (и далекосежније) грешке које је из преписа Вуксан преписао – и приписао их оригиналу.

О пјесничком карактеру првог дијела Његошевог *Тестамената* писали су и претходни истраживачи. Историју питања чине, а у неком смислу и исцрпљују ако се изузме наше издање *Биљежнице*, три гледишта.

(1) Једно поглавље своје прве књиге *Њеџицу: Књија дубоке оганосији* (друга је спаљена у рукопису „заслугом” Милована Ђиласа) Исидора Секулић је посветила *Тестаменту* Владике Рада. Она у њему издваја два главна дијела: „Тестамент Владичин, по обиму, нити је књига нити је свеска. То је свега страна и по штампаног текста. Дели се текст на два главна дела: духовни и материјални” (Секулић 1951: 364). Исидора је прва исказала мисао да је *Тестамент* (подразумијева се: његов духовни дио) пјесма. У том погледу важне су сљедеће њене двије мисли. Прва: „Могло би се за великог песника Његоша рећи: да је тестамент почео писати већ у првим својим песмама о загонечи васионе и човека, и, да је још и у тестаменту довршавао ту своју песму и поему” (Секулић 1951: 363). Друга: „То је тестамент који је написан да се чита и памти.

То је последња Владичина песма. Такав тестамент нико пре ни после њега није написао” (Секулић 1951: 365).

(2) У кратком, али важном чланку *Смисао Њећошева Тесџаменџа* (с поднасловом: *Њећошево крајње одредишџије*) Димитрије Калезић, богослов који има и филолошко образовање (српски језик и књижевност), објаснио је структуру текста:

По својој форми овај састав, у доброј мјери, личи на старе српске повеље: структуриран је тако да разлаже мисао на два нивоа, па је онда излаже: уводни одломак представља богословски увод, пун мотива најдубљих увјерења, типична је аренга или преамбула, а завршни је пријетња јаросним судом Божјим над прекршиоцем тестаментa, односно тестаторове воље; у средини је типични тестаментални или завјештајни садржај – подаци о вриједностима, и лица којима се остављају, завјештавају (Калезић 2009: 143).

– Само ћемо прецизирати: завршни одјељак, пријетња јаросним судом божијим, ипак се односи на материјално завјештање, њиме се материјални дио *Тесџаменџа* завршава.

(3) У рубрици „Освјетљења” часописа *Језик данас* објављен је значајан рад Радојице Р. Јовићевића, врсног слависте који има и богословско образовање, под насловом *Књижевни род, моџио и језик Тесџаменџа Пеџира II Пеџровића Њећоџа*, у који је укључен, у ауторовој редакцији, и текст *Тесџаменџа*, подијељен у двије секвенце: I (духовни део) *Тесџаменџа*; II (материјални део) *Тесџаменџа* (Јовићевић 2019: 13–15). Позивајући се на своје претходнике (осим Исидоре Секулић и Димитрија Калезића, ту су још Иво Андрић и Милован Ђилас), Радојица Јовићевић је посебну пажњу посветио првој реченици текста објаснивши да је то мото: „Ту свечану почетну реченицу *Великоџа славословџа Њећоџ* узима за мото свога *Тесџаменџа* и то на богослужбеном – црквенословенском језику” (Јовићевић 2019: 15). – Прецизираћемо: мото структурно припада првом дијелу *Тесџаменџа*, *Духовном завјешџању* као пјесничком (и философско-богословском) тексту, њиме духовни дио *Тесџаменџа* отпочиње.

2. Ми ћемо се у овом раду позабавити само „освјетљењем” тзв. тамних мјеста првог дијела *Тесџаменџа*, који у нашем критичком издању *Биљежнице* (Маројевић 2017: 371–375) и претходном чланку (Маројевић 2019: 201–204) слови као (Духовно завјештање). А бавићемо се у раду више семантемама него ортографемама. Да бисмо указали на неколике разлике у транскрипцији, прво ћемо навести наше критичко издање *Духовноџ завјешџања* с пратећим текстолошким напоменама (у квадратној загради иза напомена указује се

на тачку у „Текстологији медитативне прозе и пјесама из Биљежнице”, монографском истраживању објављеном у саставу критичког издања *Биљежнице* (Маројевић 2017: 377–640)).

(ДУХОВНО ЗАВЈЕШТАЊЕ)

* * *

Слава Тебњ, показавшему намъ свѣтъ!

I

Хвала Ти Господи јер си ме на бријегу једнога Твојега свијета
удостојио извести
и зракā [израка^x] једнога Твојега дивнога сунца
благоволио напојити,
3 хвала Ти Господи јер си ме на Земљи над милионима
и душом и тијелом украсио!

Колико ме од мога ђетињства
Твоје непостижимо величество топило
у гимне божествене радости
[и] удивљенија и велељепоте Твоје,
6 толико сам биједну судбину људску
са ужасом разматрао и оплакивао.

Твоје је слово све из ништа [и]зништа] сатворило,
Твоме је закону све покорно:
9 човјек је смртан и мора умријети.

II

Ја са надежом ступам к Твојему светилишту божественоме
којега сам свијетлу сјенку назрио
12 јоште с бријега којега су моји смртни кораци мјерили.

Ја на Твој позив смирено идем
или под Твојим лоном да вјечни сан боравим
15 или у хорове бесмртне да Те вјечно славим.

[...]

На Прчању, 20. маја 1850.

Влад[ика] црногорски
П[етар] П[етровић] Његош

(ТЕКСТОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ)

- № 1. Наслов. – Пјесма (у слободном стиху и с терцином као строфичном структуром) нема наслова. – Први дио *Тесџаменџа* Петра II Петровића-Његоша, који, такође, нема наслов.
- № 2. Мото. – Почетак *Великој славословља*, први стих јутарњег појања у православном богослужењу, крилатема [види т. 6.2.1]. – Мото је на црквенославенском, који се у наведеном фрагменту подударо с књижевним руским, тада и у писању. Превод: Нека је слава Теби који си нам показао свјетлост [види т. 5.8.1]. – **Слава Тебѣ** – оптаивни фраз., апотеоза [види т. 6.4.2.(2)]
- 1–3 ПРВА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 1, 3 *хвала Ти Гд̄сиоги* – оптаивни фраз., благодарење [види т. 6.4.3]; *Гд̄сиоги* – стилски условљена употреба великог слова у им. [види т. 1.2.2.(1)], облички рус. (ц.сл. **Господи**), вок. им. *Гд̄сиогу* у зн. 'Бог, Свевишњи' [види т. 5.8.2.(1)]
- 1 (на) *бријџу* – семантички рус., им. у зн. '(на) обали' (р. **бѣрег** 'обала') [види т. 5.8.4.(1)], лок. у зн. ак. '(на) бријег', тј. на обалу, хиперкоректност (дистанцирање од дијал.) [види т. 4.7.2.(2)]; (ак.) *Те, Твој*, (ген.) *Твојџа*, (дат.) **Тебѣ**, *Ти, Твоме, Твојџу*, (инстр.) *Твојим*, (ср.р.) *Твоје*, (ж.р. ген.) *Твојѣ* – оvdје и даље: стилски условљена употреба великог слова у зам. [види т. 1.2.3]
- 2 *и зрака̄х* – ген. мн. у партитивном зн. с везн. *и*, а не с предл. из: *изъ зракахъ (Вуксан) [види т. 7.7.1.(2)], испред којџа Вушовић реконстр. везн. *и*: *[и] из зраках [види тт. 4.1.2.(2) и 12.7.4.(1)]; **зрака̄** – графѣмѣм **а̄** озн. реконстр. наставка ген. мн. – у аутентичном изг. *-ах* (дуго *а* са славим *х*), у алт. изг. *-а̄* (дуго *а* без *х*), тј. изговор *х* није обавезан [види т. 4.2.1]; (ген.) *јѣднѣа Твојџа сѣнца* – контекст потврђује да им. *сѣнце* није властита него заједничка им. у пренесеном зн. '(једна Твоја) звијезда' [види т. 2.2.2.(3)]; (радни гл. прид.) *благовѣлио* – рус. (арх. р. **благоволиѣ** 'удостојити') [види т. 5.8.1.(6)]
- 3 (на) *Зѣмљи* – контекст потврђује да је им. *Зѣмља* властита им., али у пренесеном зн. '(у) овоземаљском животу' [уп. т. 2.2.2.(1)]
- 4–6 ДРУГА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 4 (ген.) *ђѣйџињсѣва* – по старијој Вуковој књижевној норми (по новијој је *дјѣйџињсѣва*) [види т. 9.2.1.(2)], реконстр. сугл. <њ> [види т. 7.2.2.(2)], рук. **ђѣтинства** (л. 1) [види т. 12.5.8.(1)]; (ср.р.) *непѣстиџимѣ* – рус. (р. **непѣстиџимѣй** 'несхватљив') [види т. 5.8.1.(1)]; *величѣсѣво* – р.сл. (р. **величѣство** 'величанство') [види т. 5.8.6.(1)]

- 5 (y) *īmne* – ак. мн. им. м.р. *īmni*, фонетски и облички рус. (р. **гѣмн** 'химна') [види т. 5.8.2.(1,4)]; (ж.р., ген.) *божѣсѣвенѣ* – суфиксални рус. (р. **божѣственный** 'божански') [види т. 5.8.2.(2)]; и *удивљѣнија* – реконстр. везн <и> [види т. 4.1.2.(1)]; (ген.) *удивљѣнија* – ц.сл., формални рус., али у српском зн. 'дивљење' (уп. р. **удивлѣние** 'чуђење') [види т. 5.8.5.(5)], реконстр. сугл. <љ> [види т. 7.3.1.(2)], рук. **удивлѣнија** (л. 1) [види т. 12.5.8.(2)]; (ген.) *вѣлелѣйѣдѣ* – им. са суперл. зн., лекс. арх. [види т. 5.7.1]; |вѣле| – префиксоид, с поб. акц. [види т. 5.5.3.(3)]
- 6 (ж.р. ак.) *људскѣ* – реконстр. сугл. <љ> [види т. 7.3.3], рук. гр. **лудску** (л. 1), а не *людску (Вуксан) [види тт. 12.5.8.(3) и 12.7.4.(2)]; (радн. гл. прид.) *расмѣйрао* – префиксални рус. (р. **рассмѣтривать** 'разглѣдати, посматрати') [види т. 5.8.2.(1)]
- 7–9 ТРЕЋА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 7 *из нищѣа* – предлошко-падежна веза у зн. 'из ничега' (код Његоша обл. |што| има вриједност ном. и ак., а обл. |шта| вриједност ген.), обавезно преношење акц. на предл. [види т. 11.1.4.(2)], растављено писање [види т. 10.1.1.(2)]; (радн. гл. прид., ср.р.) *сѣвѣрило* – префиксални ц.сл. српске рецензије, а не руске *сотворило (Вуксан, Његош Писма III) [види т. 5.8.7.(3)]
- 10–12 ЧЕТВРТА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 10 (с) *надеждѣм* – ц.сл., им. у зн. '(с) надом' (р. **надежда** 'нада') [види т. 5.8.6.(3)]; (ср.р., дат.) *божѣсѣвенѣме* – суфиксални рус. (р. **божѣственный** 'божански') [види т. 5.8.2.(2)]
- 11 *кѣдѣа* (сјѣнку) – синтаксички арх. у зн. 'чију (сјѣнку)' [види т. 4.6.5]
- 12 (с) *брѣјѣа* – семантички рус., им. у зн. '(са) обале' (р. **бѣрег** 'обала') [види т. 5.8.4.(1)]; *с брѣјѣа кѣдѣа* – синтаксички дијал., ак. бића умјесто ак. ствари (књиж. *с брѣјѣа кѣјѣ*)
- 13–15 ПЕТА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 14 (инстр.) *лѣном* – ц.сл., поетски арх., им. у зн. 'окриље' (ст.сл. *лѣно*, р. **лѣно**) [види т. 5.8.5.(6)]
- +15 [МЈЕСТО И ДАТУМ:] (на) *Прѣчању* – реконстр. вокално <р> [види т. 7.1.1], рук. **На Перчаню** (л. 2) [види т. 12.5.8.(4)]; 20. мај по старом (јулијанском) календару одговарао је 1. јуну по новом (грегоријанском) календару (разлика између два календара у XIX вијеку је била дванаест дана); у XX и XXI вијеку разлика између два календара је тринаест дана, па 20. мај по старом пада 2. јуна по новом календару.

3. Прво ћемо размотрити ортографеме (писање појединачних ријечи) у српском тексту (мото, који није написан на српском, издвојићемо у т. 4).

(1) Ако се изузме начин презентирања текста *Духовној завјештања* (Јовићевић у њему издваја седам реченица и смјешта их у седам пасуса, а ми пет реченица у пет строфа са по три стиха) и наше реконструкције везника *и* у 5. стиху, разлика се очитује у четири ортографеме.

1° ДЗ 1: Твојега *свѣтѣа* [свијета – Р. М.]; у оригиналу пише: **свіета**.

2° ДЗ 2: Твојега *дивној* [дивнога – Р. М.] сунца; у оригиналу пише: **дивнога**; ово је очито или ауторова омашка или коректорска грешка јер на два мјеста у Јовићевићевом чланку је исправан облик: дивнога сунца.

3° ДЗ 5: радости, *удивленија* [удивљенија – Р. М.]; у оригиналу заиста пише: **удивленія** (умјесто **удивлѣнія**), али то је траг црквенославенског начина писања секвенце *le* (умјесто *IF*) потпомогнутог угледањем на руску ортографију.

4° ДЗ 7: из ништа *сѣворило* [сатворило – Р. М.]; у оригиналу пише: **сатворило** (наши претходници су графему **а** у префиксу прочитали као **о**, тј. сотворило), Јовићевић црквенославенски облик замјењује српским народним.

(2) У преосталом дијелу *Тесѣаменѣа*, у материјалном његовом дијелу, а тај дио текста ми нисмо критички ни презентирали, неадекватна је, по нашем мишљењу, транскрипција трију облика.

5° У преамбули је неадекватна једна ортографема: *ѣосѣ* [послије – Р. М.] мене; у оригиналу заиста пише: **послѣ**, али је секвенца **лѣ** двозначна: она не само у стиху него и у прози има и вриједност једносложног рефлекса дугог јата [пѣсл^ѣје], који се у прози може транскрибовати двосложно, са *ије*, тј. пѣслије.

6° У завршном дијелу (санкцији) неадекватне су двије ортографеме у истој синтагми: *јаросни* [јаростни – Р. М.] се суд *Божи* [божији – Р. М.]; Његош редовно пише **стн**, па и у овом примјеру: **яростный**, што значи да је он ту *ѣи* и изговарао; секвенца **ѣи** заиста може имати вриједност дугог *и* у придјевским наставцима у номинативу послије меких, историјски меких и задњонепчаних сугласника по руском обрасцу, али у односно-посесивном придјеву **божіи** она има дифтоншку вриједност [бѣж^ѣји], која се у прози транскрибује фонолошки двосложно, са *ѣји*, тј. бѣжији.

(3) Мјесто, датум и потпис односе се не само на *Тесѣаменѣ* у ужем смислу него и на *Духовно завјештање*. Да не би било дилеме, Јовићевић не само у транскрипцији *Тесѣаменѣа* него и на почетку и на крају чланка чита „На Перчању” (Јовићевић 2019: 12, 19).

7° Неадекватан је први слог топонима: На *Перчању* [Прчању – Р. М.]; у оригиналу заиста пише: **На Перчању**, али то је остатак старог, славеносрпског начина обиљежавања слоготворног *p*.

4. Да ли је мото на новоцрквенославенском или на књижевном руском језику, и како га треба превести?

(1) Као црквенославенизам на нивоу текста, мото је оправдано доносити на црквенославенској ћирилици и с лигатуром М на крају треће ријечи: *slava tebu pokazavx[emM namx svytx [ДЗ -1]*. Констатујући да је мото на богослужбеном, црквенословенском језику, сасвим је разумљиво, и оправдано, што га Јовићевић тако презентира приликом преношења изворног текста (с великим словом на почетку, знаком узвика на крају и знацима навода и на почетку и на крају) (Јовићевић 2019: 13) (ми умећемо и *x* (дебело јер) у медијалној позицији).

(2) И ми смо, у критичком издању, користили старославенски слог, али без лигатуре М. У овом раду, као и у претходном чланку (Маројевић 2019: 201), користимо обичну ћирилицу. То чинимо из два разлога: с једне стране, зато што је тако написао сам пјесник, с друге стране, зато што смо констатовали да је мото на црквенославенском, који се у наведеном фрагменту подударао с књижевним руским, тада и у писању. Грађанску, тј. свјетовну ћирилицу користи и Јовићевић на другом мјесту, кад цитира прву реченицу *Тесѡи-мениѡа* (Јовићевић 2019: 15).

(3) И као црквенославенски и као руски текст мото изискује превод, што смо ми и учинили у текстолошкој напомени: Нека је слава Теби који си нам показао свјетлост. Јовићевић преводи алтернативно: „Слава Теби [Боже] што си [који си] нам показао светлост” (Јовићевић 2019: 18). Ми полазимо од тога да је у апотеози као фразеолошком жанру елидиран облик трећег лица једнине императива у оптативном значењу: *slava [b\di]* ’нека је слава’, а не треће лице једнине презента *slava [Estx]* ’слава јесте’. Партицип је у одређеном виду: *tebu pokazavx[emM]* ’теби који си нам показао’, а то указује на чисто атрибутивну функцију. Да је партицип у неодређеном виду, реализовала би се полупредикативна функција па би се могло реконструисати узрочно значење: *tebu pokazavx[M]* ’теби јер си нам показао’. Другим ријечима, морамо остати код нашег превода.

5. Прелазећи на с е м а н т е м е (семантичку вриједност лексичких јединица), а оне су у центру наше пажње у овом чланку, издвојићемо за анализу и прокоментарисати најприје значење ортографеме **бријег**, а то је, по нашем мишљењу, семантички русизам у значењу које има руски пуногласни облик (р. **бѣрег** ’обала’). Именица је посвједочена и у *Духовном завјештању*, и у 17. медитацији у прози, и у једној од двије споменарске пјесме из *Биљезнице*.

(1) Употријебљена је именица *бријеј* двапут у самом *Духовном завјештању*, у 1. стиху (по нашој версолошкој интерпретацији), у локативу с предлогом *на* у значењу акузатива, и у 12. стиху, у генитиву с предлом *с* [види т. 2].

Радојица Јовићевић је за прву потврду покушао да нађе семантичко објашњење занемарујући потпуно другу. Он најприје наводи текст у својој редакцији: „*Хвала Ти, Госпoди, јер си ме на бријеју* [= на бријег, на гору, на висину – Р. Ј.] *једнога Твојега свјеџа* [< svyta = *једне твоје свјејлосџи*, а не свијета – космоса! – Р. Ј.] *удосџојио извесџи и зраках једнога Твојега дивног сунца блаволио најојџији*” (Јовићевић 2019: 13), затим га интерпретира (да не кажемо преводи): „удостојио извести на висину једне своје *свјејлосџи*” (Јовићевић 2019: 16), потом наглашава да реч *бријеј* Његош овде није употребио као *русизам* (у значењу обала) већ као *србизам*, што значи: *брдо*, *гора*, а метафорично – *висина*. Што се пак тиче облика *свјеџа* у наведеној реченици, ову реч ијекавизирају сви осим Исидоре Секулић. Ни овога пута она овај црквенословенизам не прилагођава савременоме изговору него га само транскрибује, чиме му чува значење у датом контексту: свјет = свјетлост. Ијекавизацијом овога црквенословенизма добија се смисао као у Ћиласовој реченици, да је „Његош [...] *радосно захвалан шџио је на једном од свијетова надојен џворачком свјетлошћу*” (Ћилас 1988: 538), а смисао реченице је, по Јовићевићевом мишљењу, друкчији: „*Хвала Ти, Госпoди, јер си ме на џору* [= на висину – Р. Ј.] *једнога Твојега свјеџа* [= *једне твоје свјејлосџи*, а не свијета = космоса! – Р. Ј.] *удосџојио извесџи и* [на тој висини – Р. Ј.] *зраках* [*зрацима*, *лучама* – Р. Ј.] *једнога Твојега дивног сунца блаволио најојџији*” (Јовићевић 2019: 18).

Јовићевић је имао претходнике, на које се, иначе, у чланку и позива. Исидора Секулић, мада је из неког издања преузела јекавски умјесто ијекавског облика: „*Хвала ти Госпoди, јер си ме на бријегу једнога твога свјеџа удостојио извести*” [Секулић 1951: 364 (подвукао Р. М.)], именицу тумачи као и Ћилас, што значи правилно: „Он не каже да се родио на земљи, него да је 'изведен' на једном од светова васионе” (Секулић 1951: 365).

И Димитрије Калезић је сматрао да именица *бријеј* има српско значење, али не метафорично 'висина': „Његош захваљује Господу [...] што га је удостојио пажње и извео на бријег (брдо – ово је србизам, а да је русизам – значео би: на обалу) и из зрака једнога свога сунца напојио” (Калезић 2009: 144) (и Калезић се служио неким издањем у којем је умјесто Његошевог **и зракахъ** стајало *из зрака). Од исте семантизације аутор полази и у другом контексту: „То није пут у неизвјесност и непрозирни мрак, јер је Његову сјенку назрио, видио као у скици, са бријега којим је корачао” (Калезић 2009: 145).

Јовићевићево тумачење *Духовној завјештања* у наведеном сегменту, ма како оно било инспиративно, не може се прихватити, али оно показује колико је важна лексичко-семантичка реконструкција русизама и црквенославенизама у Његошевим текстовима. А не можемо прихватити наведено тумачење са сљедећом аргументацијом.

1° Сам Његош је ријеч „ијекавизирао”, тј. употребио ијекавски облик: **свіета** (л. 1). Именица *свѣѣѣѣ* има оно значење које у првом издању *Луче микрокозма* има хомоним (хомофон, а не хомограф) **мірѣ** ’небеско тијело’, а не ’свемир’ (у значењу ’свемир’ Његош користи именицу *свѣсвѣѣѣѣ*, скуп свих свјетова). Захваљује се пјесник Господу што га је изволио извести на обалу једнога свога небеског тијела, тј. на Земљу, и напојити зракама једне своје звијезде, тј. Сунца (Његошу је *сунце* заједничка именица у значењу ’звијезда’). Напомињемо да су се, по старом руском правопису који и Његош (односно Сарајлија као приређивач издања *Луче*) примјењује, хомоними грађијски разликовали: с десетеричким **і** писала се именица **мірѣ** у значењу ’свијет’, са осмеричким **и** – именица **мирѣ** у значењу ’мир, спокој’. Такво разликовање није карактерисало и канонски старославенски језик (у оба значења се писало *мігх*).

2° У генитиву множине: **зракахѣ** (л. 1) именице *зрѣк* и *зрѣка* су хомоними, али Његош у значењу ’зрак свјетлости’ употребљава само ову другу, па је посвједоченом партитивном генитиву, више аналоган него синонимичан, инструментал *зрѣкама*, а не *зрацима, како Јовићевић наводи.

3° Именица *брѣѣѣѣ* има исто значење у 1. и 12. стиху, па би се Јовићевићево тумачење, кад би оно било оправдано, с облика локатива у функцији акузатива (*на брѣѣѣѣ*) морало протегнути и на облик генитива (*с брѣѣѣѣ*), па би онда гласило: свијетлу сјенку светилишта божественога пјесник је назрио још с висине [једне господње свјетлости] којом је ходао, тј. коју су његови смртни кораци мјерили! Наравно, Јовићевић своје тумачење именице *брѣѣѣѣ* не протеже на генитив из 12. стиха јер би оваква контекстуализација показала сву апсурдност попућеног тумачења. С друге стране, не каже ни да разматрана именица има различито значење у завршном контексту у односу на почетни (нема сумње да је то не само исто значење него и тај исти *брѣѣѣѣ*).

(2) У 19. медитативној пјесми у прози предлошко-падежна веза *на брѣѣѣѣ* има исто лексичко значење као и у *Духовном завјештању* – ’на обали’ (само што је локатив у своме, а не у акузативном значењу):

Када се зраке [зр̀аке] сунчане [сунч̀анѐ] угасе на нашему бријегу,
онда величествени символ Створитеља
у неизбројнима [унейзбро̀њнѝма] пламовима
затрепти у подножије Његова престола.
[МПП 19].

Уосталом, у *Речнику Њеџошева језика* овим примјером илу-
струје се значење „4. фиг. *Планетѝа Земља*” (Стевановић и др. 1983
I: 52, s. v. **бријег**).

(3) У једној од двије споменарске пјесме из *Биљежнице*, у
пјесми „У врстама таинственим...”, акузатив *бријегѝ* има очигледно
значење ’(диже) обалу’:

њиме море [м̀оре] кругом себе
бријег диже кад бјеснује.
[УВТ 4].

6. Ортографема свијет (и њена фонетска варијанта с једносло-
жним рефлексом дугог јата) раслојава се на неколике семантеме.

(1) У *Духовном завјештању*, у почетном стиху прве строфе:
на бријегу једнога Твојега свијета [ДЗ 1], реализује се семантема
’небеско тијело, мир’, која се конкретузује контекстуалним сино-
нимом у завршном стиху строфе: на Земљи [ДЗ 3]. Ми овдје кори-
гујемо претходне своје публикације: именицу *Земља* у *Завјештању*
одсад пишемо с великим почетним совом.

(2) Јовићевић пише: „Треба рећи да Његош у својем опусу упо-
ребљава обе лексеме – и свјет и свијет, с тим што свјет употре-
бљава само у значењу светлост, на пример: ’под жалосним свјетом
плачуће планете’ (у песми *Тројица вас насамо, један другоѝ не љега*,
стих 57); и метафорично: ’до рођења свјета истинога [Исуса Хри-
ста; до хришћанства] / ви пресретни поклонници сунца’ (*Луча ми-
крокозма*, VI, 253–254)” (Јовићевић 2019: 17). – Прокоментарисаћемо
примјере које Јовићевић наводи.

У пјесми чија су прва два стиха (*Ко си ѝи? – Филозоф. Ко си
ѝи? – Асѝроном. / А ко ѝи? – Појетѝа. Чудновѝа друшѝва!*) исто-
времено и мото и наслов, а коју Јовићевић наводи по трећем стиху
(оригинал пјесме ми смо пронашли у Петрограду), именица *свијетѝ*
с једносложним рефлексом дугог јата потврђена је и у значењу
’свјетлост’, у 58. стиху:

Ал’ су мога чувства струне деликатне:
ја кад виђу цв’јетак ноћу порођени
под жалостним св’јетом плачуће планете,
он ми душу зажди чудества рођењем;
[ФАП 56–59],

и у значењу 'небеско тијело, мир', у 23. стиху:

„Дјело ми је мислит, мислит и мислити,
дужност ми је тихост, дужност ми је мудрост.
Ја не видим људе више него мраве –
сожаљујем људе од њине глупости!
Гледам море исто као капју воде,
како искру иједну – тако сунце сматрам!
Све на св'јет презирем, па и само себе!”
[ФАП 17–23],

при чему је у 58. стиху једносложни рефлекс дугог јата означен графемом „јат” (Подъ жалостнимъ свѣтомъ), како то пјесник редовно чини, док је у 23. стиху тај рефлекс означен двјема графемама (Све на свиетъ), а тако га пјесник обиљежава врло, врло ријетко.

Према *Рјечнику Луче микрокозма* именица *свијетѣи* има у том спјеву дванест потврда, од којих су три, из силабичких разлога, с дифтоншким рефлексом јата:

свѣјет (12) *им. м.р. јд. ном.*: свѣјет жѣљи || нѣ знѣ | угѣдити. [183]; *ак.*: нѣго ђѣ сам || нѣ свијет | ѣзишѣ [1274]; (*с дифѣи. рефл. јѣѣа*): вѣћ трѣпѣтом || свѣјѣт свѣтѣвѣ^х | глѣдѣх [429]; *ѣн.*: Од свѣјета || на кѣм мѣ | сѣђѣасмо [434]; (*с дифѣи. рефл. јѣѣа*): до рођѣња || свѣјѣта | ѣстинѣга [2183]; *гаѣи.* (*с дифѣи. рефл. јѣѣа*): по блѣјѣдѣм || тумѣрѣхѣ | свѣјѣту [826]; *мн. ном.*: свѣ свѣјѣтови || без ѣчѣ^х сѣ | мрѣчни!« [368]; *ак.*: пѣ бѣх дрѣгѣ || ѣзноѣ | свѣјѣтоѣ [1138]; (*у функц. инстѣр.*): мѣђу сѣнѣца || плѣмтѣћѣ | свѣјѣтоѣ [312]; *ѣн.*: ѣдѣѣѣ ме || у цѣрѣство | свѣјѣтѣвѣ^х. [302]; вѣћ трѣпѣтом || свѣјѣт свѣјѣтѣвѣ^х | глѣдѣх [429]; *гаѣи.*: нѣг пѣдѣвѣжнѣм || мнѣго | свѣјѣтовѣма, [336] [уп. *МАРОЈЕВИЋ* 2016: 824 (исправљамо двије омашке у одредници)],

и све имају значење 'небеско тијело, мир', па и у 2183. стиху на који се Јовићевић позива:

„О нѣвинѣ синоѣи природе,
ѣ мѣдрѣсти прѣста најсѣјѣнијѣ,
до рођѣња свѣјѣта истѣнога
ѣи прѣсрѣтѣѣи пѣклѣници сунѣца,
ѣи стѣ вѣјѣрнѣи небеснѣ синоѣи, [...]"
[ЛМ 2181–2185].

Стих 2183. значи 'прије стварања свијета заснованог на истини', тј. *свијетѣи истѣинѣи* синоним је израза *мир божѣји*.

(3) Јовићевић наставља: „Реч свијет пак употребљаѣѣа и у значењу свѣт/лост (ређе) и у значењу св/иј/ет (космос, свет). Пример за оба значења у истом стиху: „Јѣ л' вишега чѣѣа икад било / ѣкад паде

свијет на свијету” (*Шћејан Мали*, III 11–12) (Јовићевић 2019: 17). – У 1697. стиху посљедњег Његошевог спјева, како смо (подробније) показали у раду о фразеолошким контекстима у *Шћејану Малом* (Маројевић 2021б: 115–119), а прије тога (сажето) и у критичком издању спјева (Маројевић 2020: 662):

и све оно што се изрећ може
за похвалу правоме витештву –
све ви ово данас надвисисте.
Је л’ вишега чуда икад било
откад паде свијет на свијету?
[ШМ 1693–1697],

локатив у функцији акузатива (*на свијету*) односи се на Земљу, а номинатив (*свијет*) – на народ, тј. на људски род, а не на свјетлост, тако да стих значи ’од постанка свијета’. Стара ера (од постанка свијета) почиње 5508 година прије Христовог рођења, али је Његош ту традицију о постанку свијета повезао са својом космогонијском концепцијом из *Луче микрокозма* (откад „паде” на Земљу Адам с Евом и њиховим потомством).

Додаћемо овдје контекст из *Луче микрокозма*:

Једнога ће сунца зраке сјајне
шар движими земни освјетљати:
моћ ће људи са својега шара
на љзано своје поднебије
виђет доста мојијех мировā,
[ЛМ 2051–2055],

који показује да ће сунчане зраке освјетлити Земљу приликом њеног настанка (наравно, по космогонијској концепцији Његошевој).

7. Исходи. – Закључићемо ово разматрање трима оцјенама, које би могле чинити и „Пролог” а не само „Епилог”, и које су само наизглед противрјечне.

(1) На Деветом лингвистичком скупу „Бошковићеви дани”, 26. маја 2016. у Подгорици, Радојица Јовићевић није сачекао дискусију него је одмах послје свог реферата отишао – журио је на воз или на авион, тако да ја нисам могао изнијети аргументе за другачије тумачење разматраних ортографема и семантема. С друге стране, кад је изашло моје критичко издање *Биљежнице*, обавијестио сам колегу Јовићевића, али он није могао доћи на Сајам књига 2017. године, из здравствених разлога. Тако смо остали ускраћени за неостварени експеримент: како би изгледала његова студија, шта би у њој мијењао, и да ли би нешто мијењао, у првој или у другој публикацији текста?

(2) Да је Јовићевић у Подгорици сачекао дискусију, или у Београду да је имао прилике да прочита моју аргументацију, и да је свој текст измијенио, још више бисмо остали ускраћени: не бисмо видјели како Његошев поетски текст и његове симболичне асоцијације инспиришу писце и филологе на веома занимљиве интерпретације.

(3) Најзад, да је било доступно критичко издање *Духовној завјештања*, и *Тестаментна* у цјелини, дискусија би се водила са других позиција. У овом нашем прилогу за дискусију, све се своди на двије ортографеме и семантеме, на синтагму „на бријегу једнога Твојега свијета”, остало су узгредне појединости.

ЛИТЕРАТУРА:

- Вуксан 1925: Вуксан, Д. Д., „Тестамент Владике Рада”. *Ловћенски одјек*, Цетиње, I, бр. 7–12, 166–169. (*Тестамент* је на стр. 168–169).
- Вушовић 1936: *Цјелокућна гјела* Петра II Петровића Његоша. У редакцији Данила Вушовића. Друго издање. Београд: Народна култура, 1936.
- ДЗ: *Духовно завјештање*. У: Маројевић 2017: 568–570 (аутограф), 371–376 (критичко издање).
- ЋИЛАС 1988: Ћилас, М., *Њећош – њесник, владар, владика*. Београд–Љубљана: Zodne, 1988.
- ЈОВИЋЕВИЋ 2016: Јовићевић Р. Р., „Књижевни род, мото и језик Тестаментна Петра II Петровића Његоша”. *Девећи линџисџички скуј „Бошковићеви дани”*: Вук Стефановић Караџић и Пејтар Друји Пејтровић Њећош. Радови са научног скупа 26. маја 2016. г. Подгорица: ЦАНУ, 97–109.
- ЈОВИЋЕВИЋ 2019: Јовићевић Р. Р., „Књижевни род, мото и језик Тестаментна Петра II Петровића Његоша”. *Језик данас*, нова серија, Нови Сад: Матица српска, XV, св. 14, 12–19.
- КАЛЕЗИЋ 2009: Калезић, Д. М., „Смисао Његошевог тестаментна: Његошево крајње одредиште”. У: Калезић, Д. М., *Њећошеве шеме*. Београд: Издавачки фонд Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, 143–146.
- ЛМ: *Луча микрокозма*, У: Маројевић 2016: 19–101 (репринт првог издања), 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акцентско издање); Маројевић 2021а: 107–189 (основно издање).
- МАРОЈЕВИЋ 2004: Маројевић, Р., „Оригинални рукопис Његошеве пјесме *Ко си њи?* – *Филозоф*. *Ко си њи?* – *Асџроном*. / *А ко њи?* – *Појејта*. *Чудновата друшџива!* (критичко издање и пјесничка структура текста)”. *Сџудџије срџске и словенске*. Серија I. *Срџски језик*. Београд, IX, бр. 1–2, 465–500. [С црно-бијелим факсимилом на стр. 501–502].
- МАРОЈЕВИЋ 2007: Маројевић, Р., „Сензационално откриће у Петрограду: Пронађен оригинални рукопис Његошеве пјесме *Филозоф, асџроном, њејта*”.

- Слово*, Никшић, IV, бр. 11, 105–116. [С факсимилом у боји на двије стране на посебном листу између стр. 116 и 117].
- МАРОЈЕВИЋ 2016: Петар II Петровић-Њ егош. *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Crne Gore.
- МАРОЈЕВИЋ 2017: Петар II Петровић-Њ егош. *Биљежница*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД.
- МАРОЈЕВИЋ 2019: Маројевић, Р. Н., „Духовно завјештање – Његошева пјесма у Тестаменту”. *Српско језичко и књижевност наслеђе на њојојору данашње Црне Горе. Српски језик и књижевност данас*. Зборник радова са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици 26–28. маја 2017. године. Уредник Јелица Стојановић. Подгорица – Нови Сад, Бања Лука: Матица српска, 199–211.
- МАРОЈЕВИЋ 2020: Петар II Петровић-Њ егош. *Шћепан Мали*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2020.
- МАРОЈЕВИЋ 2021a: Петар II Петровић-Њ егош. *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћепан Мали. Ноћ скуљља вијека*. Основно издање. Ортографија и ортоепија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД.
- МАРОЈЕВИЋ 2021b: Маројевић, Р. Н., „Фразеолошки контексти у Шћепану Малом”. *Гласник Одјељења хуманистичких наука / Црногорска академија наука и умјетности*: Подгорица, књ. 7, 105–134.
- МП: *Мегидијаије у њрози*. У: Маројевић 2017: 34–61 (аутограф и транскрипт), 325–346 (критичко издање).
- ЊЕГОШ 1955: Његош, П. П., *Цјелокуйна дјела*, књ. 9. *Писма III: 1843–1851*. [За штампу приредио, биљешке и објашњења написао Мираш Кићовић]. Београд: Просвета.
- СЕКУЛИЋ 1951: Секулић, И., *Њејошу књија дубоке оганосији*. I. Београд: Српска књижевна задруга.
- СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: *Речник језика Пејтра II Пејровића Њејоша*. [На корицама: *Речник Њејошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд: Српска књижевна задруга и др.
- УВТ: „У врстама таинственим...”. У: Маројевић 2017: 144–145 (аутограф и транскрипт), 364–366 (критичко издање).
- ФАП: *Филозоф, асироном, њојеја*. У: Маројевић 2004 и Маројевић 2007.
- ШИМ: *Шћепан Мали*. У: Маројевић 2020: 19–225 (репринт првог издања), 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акцентско издање); Маројевић 2021a: 347–533 (основно издање).

Радмило Н. Маројевић
Филолошки факултет Универзитета у Београду
radmilo@mail.ru